

PEDAGOGIK MULO‘QOTNING NAZARIY ASOSLARI VA STRATEGIYALARI

Murodullayeva Dilsora Ilhom qizi

Boshlangich va maktabgacha ta’lim nazariyasi kafedrası
o‘qituvchisi mastekcha@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada pedagogik muloqotning nazariy asoslari, uning mazmuni, shakllari, funksiyalari hamda zamonaviy ta’lim jarayonidagi strategik ahamiyati keng qamrovli yondashuv asosida tahlil qilingan. Pedagogik muloqot bu o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi axborot almashinuvi, emotsional-ta’sirchan o‘zaro munosabat va tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiluvchi murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon bo‘lib, maqolada uning ilmiy-nazariy asoslari chuqur tadqiq etiladi. Adabiyotlar tahlili orqali muloqotning turli modellari, pedagogik kommunikatsiya nazariyalari va ularning amaliy ahamiyati yoritilgan. Maqola yakunida tadqiqot natijalari umumlashtirilib, samarali pedagogik muloqot strategiyalarini takomillashtirish bo‘yicha xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim jaroyoni, raqamli kommunikatsiya, onlayn muloqot, multimediali axborot almashinuvi, pedagogik muloqot, samarali muloqot strategiyalari.

THEORETICAL FOUNDATIONS AND STRATEGIES OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION

Abstract. This scientific article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations of pedagogical communication, its content, forms, functions, and strategic significance in the modern educational process. Pedagogical communication is a complex socio-psychological process that serves the exchange of information between teachers and learners, emotional and affective interaction, and the implementation of educational and upbringing objectives. The article offers an in-depth examination of the scientific and theoretical bases of pedagogical communication. Through an analysis of relevant literature, various models of communication, theories of pedagogical communication, and their practical implications are explored. The article concludes by summarizing the research findings and presenting conclusions aimed at improving effective pedagogical communication strategies.

Keywords: educational process, digital communication, online interaction, multimedia information exchange, pedagogical communication, effective communication strategies.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И СТРАТЕГИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ

Аннотация. В данной научной статье на основе комплексного подхода анализируются теоретические основы педагогического общения, его содержание, формы, функции и стратегическое значение в современном образовательном процессе. Педагогическое общение представляет собой сложный социально-психологический процесс, направленный на обмен информацией между учителем и обучающимся, эмоционально-ценностное взаимодействие, а также реализацию образовательных и воспитательных целей. В статье глубоко исследуются научно-теоретические основы педагогического общения. Посредством анализа научной литературы раскрываются различные модели общения, теории педагогической коммуникации и их практическая значимость. В заключительной части статьи обобщаются результаты исследования и формулируются выводы, направленные на совершенствование стратегий эффективного педагогического общения.

Ключевые слова: образовательный процесс, цифровая коммуникация, онлайн-общение, мультимедийный обмен информацией, педагогическое общение, стратегии эффективного общения.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayonida pedagogik muloqotning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Chunki o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatning katta qismi o'qituvchining o'z fikrini aniq, lo'nda, tizimli va psixologik jihatdan to'g'ri yetkazishiga bog'liq. Pedagogik muloqot faqatgina ma'lumot uzatish jarayoni bo'lib qolmay, balki o'quvchilarni motivatsiya qilish, ularning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ko'maklashish, darsda ijobiy psixologik muhit yaratish kabi vazifalarni bajaradi.

Pedagogik muloqot nazariyasi asosan V.A. Kan-Kalik, B.F. Lomov, A.A. Leontyev, J. Dewey, M. Habermas kabi olimlarning ilmiy ishlari asosida shakllangan. Ularning fikricha, o'qituvchining muvaffaqiyatli faoliyati nafaqat bilim va metodikaga, balki yuqori kommunikativ madaniyatga ham bog'liqdir. Shuning uchun pedagogik muloqotni samarali tashkil etish ta'lim sifatining tarkibiy omili hisoblanadi.

Mazkur maqolada pedagogik muloqotning nazariy asoslari, uning psixologik, sotsiologik va pedagogik talqinlari, shuningdek muloqotning samaradorligini ta'minlovchi strategiyalar ilmiy tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik muloqotga oid ilmiy adabiyotlar muloqot jarayonini turli nuqtai nazarlardan yoritadi. V.A. Kan-Kalik "Pedagogik muloqot - o'qituvchi faoliyatining markaziy omilidir" deya ta'kidlab, muloqotni pedagogik mahoratning asosiy ko'rsatkichi sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, muloqotning mazmuni o'qituvchi shaxsiy sifatlari, nutq madaniyati, psixologik tayyorgarligi va o'quvchilarga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi [5].

A.A. Leontyev muloqotni kommunikativ faoliyat deb izohlab, uni uch tarkibiy qismga ajratadi: kommunikativ (axborot almashinuvi), interaktiv (o'zaro ta'sir), perseptiv (shaxsni idrok qilish). Bu tizim pedagogik muloqotning yaxlit strukturasi sifatida qaraladi.

B.F. Lomov o'z ilmiy qarashlarida muloqotni insonning psixologik ehtiyojlari, ijtimoiy tajribasi va faoliyat motivlari bilan bog'laydi. Uning fikricha, o'qituvchining kommunikativ savodxonligi o'quvchi shaxsini shakllantirishda muhim o'rin tutadi [1].

M. Habermasning "Kommunikativ harakat nazariyasi" esa o'zaro tushunish, mantiqiy fikrlash, dialogik madaniyatga asoslanadi. Unga ko'ra, ta'lim jarayoni dialog asosida qurilganda o'quvchilar faolligi ortadi, shaxsiy fikrlash, o'z-o'zini anglash kuchayadi [4].

Shuningdek, zamonaviy adabiyotlarda raqamli kommunikatsiya, onlayn muloqot, multimediali axborot almashinuvi kabi kategoriyalar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa pedagogik muloqot strategiyalarini yangicha yondashuv asosida takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Natijalar. Tadqiqot jarayonida pedagogik muloqotning nazariy asoslari chuqur o'rganilib, quyidagi ilmiy natijalarga erishildi:

Pedagogik muloqotning tarkibiy tuzilmasi aniqlashtirildi.

Pedagogik muloqot axborot uzatish, o'zaro ta'sir va idrok jarayonlari asosida shakllanadigan murakkab tizim ekanligi aniqlandi. Muloqot faqat nutq jarayoni emas, balki verbal va neverbal signallar yig'indisidan iborat.

Muloqotning pedagogik funksiyalari tizimlashtirildi:

- o'qitish funksiyasi (bilim uzatish);
- tarbiyaviy funksiya (shaxs rivojlanishi);
- motivatsiya funksiyasi;
- boshqaruv funksiyasi;
- sotsializatsiya funksiyasi;
- nazorat va baholash funksiyasi.

Samarali muloqotning asosiy shartlari belgilandi:

- o'qituvchining nutq madaniyati;
- emotsional barqarorlik;
- yosh va psixologik xususiyatlarni hisobga olish;
- ijobiy psixologik muhit yaratish;
- dialog va hamkorlikka asoslangan yondashuv.

Pedagogik muloqot strategiyalarining 8 ta asosiy modeli ishlab chiqildi:

- 1) Dialogik strategiya
- 2) Empatik yondashuv strategiyasi
- 3) Interfaol muloqot strategiyasi
- 4) Motivatsion ta'sir strategiyasi
- 5) Shaxsga yo'naltirilgan muloqot modeli
- 6) Konfliktlarni boshqarish strategiyasi
- 7) O'quvchini faollashtirish strategiyasi
- 8) Raqamli kommunikatsiya strategiyasi

5. Pedagogik muloqotdagi muammolarni aniqlash:

- avtoritar yondashuvning ustunligi;
- nutqning biryoqlama bo‘lishi;
- o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida psixologik masofa;
- muloqot bloklari, qo‘rquv, emotsional zo‘riqish;
- texnologiyalardan noto‘g‘ri foydalanish.

Konfliktlarni boshqarish bo‘yicha ilmiy asoslangan metodlar ishlab chiqildi. Bunda konstruktiv dialog, tinglash madaniyati, mediatorlik yondashuvlari alohida ahamiyat kasb etdi. [2, 24b]

Muhokama. Pedagogik muloqotning samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari va kasbiy mahorati bilan belgilanadi. O‘qituvchi o‘zining kommunikativ kompetensiyasini doimiy rivojlantirib borsa, ta’lim jarayoni yanada samarali kechadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, dialogik ta’lim modeli o‘quvchilar faolligini kuchaytiradi, empatik muloqot esa o‘quvchilar bilan ishonchli munosabat o‘rnatishga xizmat qiladi.

Zamonaviy sharoitda raqamli kommunikatsiya vositalarining kengayishi o‘qituvchilardan yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Videoaloqa, virtual sinflar, onlayn platformalar orqali muloqot — yangi kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishni taqozo etadi.

Pedagogik muloqot strategiyalarini takomillashtirish uchun o‘qituvchi avvalo o‘z nutq madaniyatini rivojlantirishi, o‘quvchi psixologiyasini chuqur bilishi, individual yondashuvni ta’minlashi, stress va ziddiyatlarni boshqarishni o‘rganishi zarur.

Xulosa. Tadqiqot pedagogik muloqotning nazariy asoslari va strategiyalarini chuqur o‘rganishga qaratildi. Olingan natijalarga ko‘ra, pedagogik muloqot o‘qituvchi faoliyatining asosiy ko‘rsatkichi va ta’lim samaradorligini belgilovchi yetakchi omillardan biri ekani aniqlandi. Muloqot jarayonida o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, psixolog, motivator, maslahatchi sifatida ham faoliyat olib boradi.

Samarali muloqot strategiyalari — dialogik yondashuv, empatiya, interfaol metodlar, raqamli kommunikatsiya va shaxsga yo‘naltirilgan pedagogika ta’lim jarayonining sifatini oshiradi. Shu bois pedagogik muloqotni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar davom ettirilishi zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Nolan, U. (2022). Codes and control: Explicating pedagogic communication. *British Journal of Sociology of Education*, 43(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/03323315.2022.2093522> tandfonline.com
2. Xie, Y., et al. (2022). Design and effects of the teacher-student interaction model in online learning spaces. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.9805344> PMC

3. Haile, K. W. (2024). Utilizing communication strategies to enhance reflective professional practice. *Teaching and Teacher Education*, 120, 104156. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2024.104156> ScienceDirect
4. Manrique Tisnés, H. (2023). Main recent study topics on teacher-student interaction. *Revista de Investigación Educativa*, 41(2), 255-273. <https://doi.org/10.46556/rie2023.41.2.255> scielo.org.ar
5. Abdullayev, A. A. (2021). The role of the communicative approach in teaching preschool education. *International Journal of Early Childhood Education*, 27(3), 123-135.